

Recenze a zprávy

Elena Brambilla, *Corpi invasi e viaggi dell' anima. Santità, possessione, esorcismo della teologia barocca alla medicina illuminista*, Viella, Roma 2010, ISBN 978-88-8334-417-6.

Profesorka moderní historie na Università di Milano, paní Elena Brambilla, přidala další titul ke svému oblíbenému tématu, zabývající se církevním formováním lidského myšlení v novověku. V právě vydané publikaci, jejíž český ekvivalent by zněl „Těla ve vytržení a cesty duše. Svatost, posedlost, exorcismus od barokní teologie po medicínu osvícenství“, si bere na mušku společenské vnímání abnormálních projevů těla a duše v oblasti intenzivního duchovního života spějícího ke svatosti (nebo k odsouzení z posedlosti). Autorka se snaží zachytit proměny, kterými v 16. – 18. století prochází nahlížení vztahu duše a těla a také vlivů, které mají chování psychicky vypjatých osob určovat. Diskuse nad božským a ďábelským působením, tolik důležitá pro rozlišení svěťce a podvodníka, pro posouzení psychických stavů duševně silného či slabého jedince je stále přítomná na stránkách děl soudobých autorit více či méně spjatých s církevním prostorem.

V díle E. Brambilly je tak tematizována stále ještě nesmělá součinnost medicíny, tradičně stojící na aristotelko-galénovských základech a teprve koketující s osvícenskými přístupy, se soudobou teologií druhé scholastiky v péči o lidskou duši (a tělo). Autorka čerpá z bohaté pramenné základny (od příruček pro exorcisty po kanonizační procesy mystiků), sleduje linii barokního úsilí o teologické rozlišování duchů (*discretio spirituum*) a ohlíží se za nadvládou, kterou v otázkách duševního stavu aplikuje novověká teologie nad medicínou. Sleduje však i procesy změn, které pod vlivem sílícího hlasu lékařské vědy probíhají přímo v nejvyšších církevních kruzích, od pontifikátů papežů poloviny 17. století až po Benedikta XIV., a které znamenají posun v recepci psychických chorob a jejich léčby i na poli teologie. Kniha si neklade vysoké cíle stát se vyčerpávající kapitolou dějin medicíny a teologie, je však zajímavým exkurzem do vzájemného potýkání těchto dvou věd v období novověku. Domnívám se, že si plně obhájí své místo v řadě studií k tématu společenské recepce duševního zdraví (a nezdraví), předsedané již dlouhou dobu Dějinami šílenství M. Foucaulta.

Konference *Vom alten Heilbad zum modernen Wellnesstempel*, 27.-28.4. 2012, Bad Radkersburg.

Společnost pro sociální dějiny medicíny v Rakousku (*Verein für Sozialgeschichte der Medizin in Österreich*), jejímž cílem je stimulovat a zastřešovat bádání v široké oblasti dějin lékařství a sociálních dějin medicíny, pořádá od roku 2005 výroční konference zaměřené na tematiku dějin zdraví a nemocí. Zásada, kterou se přitom řídí, je spojena s každoroční volbou nového místa pro pořádání akce a také inovativního tématu, které nabízí možnosti nových interpretací a přístupů ke sledované problematice. Téma pro konání konference v Bad Radkersburgu bylo pro rok 2012 vymezeno problematikou dějin lázní a lázeňství v období od antiky až do současnosti - *Od starých léčivých koupelí po moderní chrámy wellness terapie*.

Na odborné konferenci stejného názvu, pořádané mimo organizátory z řad společnosti také historickými, sociologickými a etnologickými pracovišti univerzit v Salzburgu, Innsbrucku a Grazu, představilo výsledky svého odborného výzkumu 30 badatelů ze šesti evropských zemí v rámci pěti tematicky vymezených sekcí. Téma lázní bylo nejčastěji představováno z kulturně historického hlediska, prezentované příspěvky byly proto zaměřeny zejména na sociální aspekty dějin lázeňství, jako je proměna představ spojených s jejich léčebným potenciálem a symbolickou funkcí vody v dějinách, recepce terapeutických postupů z pohledu pacientů, vliv lázní a jejich provozu na bezprostřední okolí lázeňských lokalit či ekonomizace provozu léčivých koupelí v období vzestupu popularity lázeňství na přelomu 18. a 19. století.

Lázně a koupele hrály významnou roli v dějinách medicíny již od starověku. Hippokratovská tradice lázně díky akcentování dietetických pravidel a vlivu prostředí, vody a ovzduší na lidský organismus považovala lázeňskou terapii za jeden ze zásadních terapeutických prostředků při snaze o zachování a obnovu zdraví lidského organismu. Postupně však lázně procházely v závislosti na vývoji kultury i zdravotních praktik zásadními proměnami. Po všeobecné oblibě a rozšíření středověkých koupelových procedur zaznamenáváme v Evropě úpadek zájmu o léčivý potenciál koupelí, zejména v důsledku šíření pohlavních nemocí v 16. a 17. století a proměně názorů na fyzikální vliv vody na lidský organismus. Dlouhotrvající koupele byly proto v této době v duchu iatrochemického paradigmatu nahrazeny pitnými procedurami. V druhé polovině 18. století se však v souvislosti s působením teoretiků hygienizace veřejného prostoru začíná situace opět proměňovat a lázeňské lokality se v této době začaly stávat místem prestižní prezentace symbolického kapitálu nejvýše postavených vrstev společnosti. Díky rozvoji občanské

společnosti a zburžoaznění kultury 19. století se tento trend šířil v 19. století i do nižších vrstev společnosti.

Bouřlivý rozvoj lázeňství druhé poloviny 19. století, spojený s nárůstem počtu návštěvníků vtiskl většině lázeňských lokalit jejich dnešní podobu a definoval tak dosud panující stereotyp spojený s reprezentací lázní v kultuře. Nicméně i v České republice se nyní začíná status lázní silně proměňovat v závislosti na snižování finanční podpory zdravotních pobytů v lázních hrazených ze zdravotního pojištění. Proto i zde dochází k proměně funkce lázeňských lokalit, kterou pozorujeme v jiných zemích již po několik desetiletí. Léčebné zaměření je stále více substituováno relaxačními procedurami a wellness aktivitami. Symbióza léčebné a reprezentativní funkce lázní se proto nyní do značné míry opět začíná obracet zpět ve prospěch symbolické povahy pobytu v lázních.

Zaměření konference umožňovalo reflektovat vývoj v lázeňství celé šíři nastíněného vývoje. Úvodním proslov předsedy Společnosti pro sociální dějiny medicíny Carlose Watzky (Štýrský Hradec, Vídeň), uvedl sekci věnovanou tematicky problematice nejstarší historie lázní s ohledem na třídní a stavovský charakter těchto lokalit, respektive konceptualizaci lázní jakožto místa reprezentace či naopak zotavení. Peter Gerhard Watzka (Vídeň) následně představil reflexi lázní v ikonografické a ikonologické interpretaci tohoto tématu na významných dílech výtvarného umění evropské historie od starověku až po současnost. Zdůraznil symboliku spojenou s recepcí lázeňských lokalit, jež byly umělci často ztvárňovány jako zázračný pramen zdraví.

Christina Vanja (Kassel) věnovala svůj příspěvek dosud zcela opomíjenému aspektu dějin lázní, jejichž užívání je obvykle ztotožňováno s vyšším společenským statutem návštěvníků. Německá badatelka demonstrovala svým příspěvkem existenci i opačného sociálního pólu návštěvníků lázní – tedy pauperizovaných pacientů, kteří navštěvovali lázně čistě ze zdravotních důvodů. Jednalo se o osoby nemocné a zdravotně postižené, jejichž pobyt byl často financován ze soukromých nadací i veřejných sbírek mezi bohatší lázeňskou klientelou, zprostředkovaných dlouho předtím, než se lázeňské péče ujaly orgány vzniklé na základě zpřístupňování lázeňských pobytů financovaného zdravotním pojištěním ve 20. století. Christina Vanja věnovala svou pozornost také fenoménu „divokých“ neoficiálních lázeňských lokalit (Wild- und Bauerbade), které živelně vznikaly v místech vývěru léčivých vod od nejstarších dob.

Na lokalitu Bad Gastein zaměřili pozornost Elisabeth Loebenwein a Alfred Stefan Weiß (Salzburg). Jejich příspěvek přiblížil využívání stereotypů při propagaci lázní a získávání klientů. Ze srovnávací analýzy relací z osvěcenských cest, cestovních zpráv z počátku 19. století, stavebních plánů a obrazových pramenů vyplynulo, že i přes kontinuální rozvoj infrastruktury v Bad Gasteinu tendovali návštěvníci prezentovat lázně jako místo divokých přírodních krás a přirozeného životního stylu blízkého návratu k přírodě a zdů-

razňování tohoto topoi jednoznačně figurovalo v prezentaci lázní i v době prostorové expanze, která zcela proměnila jejich charakter do podoby značně urbanizované lokality. Až důsledky zavedení železnice počaly proměňovat také mediální prezentaci lázní, společně s měnící se klientelou z řad buržoazie, která nahradila převážně stavovskými výlučnou společností lázní.

Katharina Karin Mühlbacher (Salzburg) pozornost upřela k reflexi vývoje slatinných lázní oblasti Solnohradska, kde na příkladu výzkumu návštěvnosti a reflexe pobytu v lázních definovala sociální skupinu osob, které tvořily nejčastější klientelu slatinných lázní v 19. století. Snad díky specifické povaze terapie se rekrutovali návštěvníci balneoterapeuticky specializovaných lokalit spíše ze středních vrstev než z nejmajetnějších částí populace. Rašelinné koupele v této oblasti získaly na popularitě zejména po roce 1840, kdy se rozšířilo povědomí o jejich prospěšnosti v případech léčby duševních chorob, revmatismu a mozkové mrtvice.

Oblasti Solnohradska věnoval prezentaci také Ewald Hiebel (Salzburg), jenž se věnoval zejména způsobům diferenciaci a specializaci lázeňských lokalit na sociálně či stavovskými vymezenou klientelu. Hiebel sledoval proměny lázeňské infrastruktury i životního stylu v závislosti na vývoji sociálního spektra návštěvníků lázní. Dle jeho závěru nelze pozorovat v lázeňských lokalitách prolínání šlechtického a buržoazního světa, ale naopak jejich paralelní, vzájemně neprostupující vývoj po celé 19. století. Díky vzrůstu vlivu buržoazie (zejména v 2. polovině 19. století) tak již můžeme kolem roku 1885 v místě kdysi vyhrazeném pouze pro působení šlechty sledovat dotvoření a působení dvou paralelních světů – šlechtického a buržoazního. Tato diferenciaci se projevila i na mediální stylizaci lázní. Zatímco „šlechtické“ lázně byly prezentovány především jako prostor nedotčených přírodních krás, prezentace „buržoazních“ lázní naopak akcentovala luxus a dostatečně kvalitní městskou infrastrukturu. „Buržoazní“ prostředí lázní tedy odpovídalo modernizačním proměnám společnosti, „šlechtické“ lokality naopak inscenovaly prostor lázní jako nápravu nesprávného vývoje společnosti, v němž byly potlačeny všechny nejmarkantnější škody napáchané modernizací společnosti. Tato diferenciaci byla samozřejmě více diskurzivní než reálné povahy, nicméně konstituovala rozdíly i v každodenním životě lázní. Na „šlechtických“ kolonádách byla na příklad pro kratochvíli obecnost prezentována zejména díla Franze Schuberta, zatímco „buržoazní“ prostředí provázely typicky tóny Mozartových opusů.

Následující sekce „Voda, světlo, vzduch a zem jako (vše-)lék, atraktivita lázeňské léčby“ byla věnována prolínání alternativních léčebných praktik do lékařského diskursu 19. století a jejich recepci odbornou i laickou veřejností. Andreas Golob (Graz) nastínil postupné pronikání poznatků vodoléčebné praxe do sféry univerzitního lékařství. Jeho práce komparovala zejména vývoj tří akademických měst – Prahy, Vídně a Štýrského Hradce,

příčemž pozornost soustředil zejména na činnost Wilhelma Winternitze, Jana Špotta, Julia Glaxe a Conrada Clara. Všichni jmenovaní působili v univerzitní sféře v akademických funkcích a snažili se ve svých dílech skloubit vědeckou metodiku a praktické užívání vodoléčebných praktik, což nakonec vedlo ke vzniku moderní fyzikální hydroterapie.

Vladan Hanulík (Pardubice) analyzoval korpus hydropatické literatury a komparoval jej s dopisy adresovanými provozovateli slezských lázní Gräfenberg, Vincenzi Priessnitzovi. V literatuře rekapitulující zážitky z lázní Gräfenberg jsou vzpomínky pacientů jednoznačně stylizovány do podoby referencí zdůrazňujících heroickou povahu vodoléčebné terapie a náročnost podstupovaných procedur. V osobních dopisech a korespondenci pacientů však tento „heroický“ diskurz nefiguruje, léčba je naopak popisována spíše s důrazem na její ozdravující funkci a schopnost zlepšit zdravotní stav pacientů. Náročnost a do značné míry i iracionalita hydropatických procedur objevující se ve veřejně publikovaných narativích byla tedy důsledkem identifikace pisatelů s převládajícím paradigmatem vědeckého lékařství, které právě tyto aspekty vodoléčby - postupy potencionálně ohrožující i samotný život pacientů, zdůrazňovalo jako její zásadní chybu.

Ekkehard W. Harring (Videň/Nitra) referoval o vzniku, rozvoji i zániku sanatoria Adolfa Justa Jungborn. Léčebné lázně, které zde byly Justem zřízeny, vábily k pobytu celou řadu osob včetně Franze Kafky. V léčebném systému se spojovaly alternativní léčebné koncepty - vzdušné lázně, vodoléčba, ale i návrat k až archaicky prostému způsobu života, to vše zaštiťováno citáty z bible, jimiž Just podporoval filosofii svého terapeutického konceptu. Harring nabídl ve svém příspěvku vhléd do každodenního života v této lokalitě, jež utvořila uzavřený a soběstačný organismus nezávislý na svém okolí. To se však nevyklučovalo s ekonomickou profitabilitou, Adolf Just společně se svým bratrem založil společnost zprostředkovávající prodej léčebných prostředků alternativní medicíny a zejména jíl (užívaný ke koupelím i konzumaci), který byl neoddělitelnou součástí terapie v lázních Jungborn, se stal populární komoditou se značným finančním potenciálem.

Iris Ritzmanns (Curych) vystoupila s příspěvkem zaměřeným na léčbu tuberkulózy v prostředí švýcarských plicních sanatorií přelomu 19. a 20. století. Autorka postulovala řadu otázek souvisejících s účinností léčby, ale i jejími formami. Pobyt v léčebných sanatoriích byl spojen nejen se značnou finanční náročností, ale i respektováním přísných podmínek, za nichž museli pacienti léčbu podstupovat. I přes vysokou míru disciplinace však sanatoria získávala v první polovině 20. století dále na popularitě a to i přes postupně zveřejňované výzkumy, zprostředkovávající vědecké závěry o neefektivnosti vysoko-horské léčby tuberkulózy. Značný vliv na přetrvávající oblibě měla pravděpodobně mediální propaganda, jak autorka příspěvku prokázala na analýze dostupných obrazových i filmových materiálů.

Tématiku propagace a utváření mediálního obrazu lázní si zvolil také Eberhard Wolff (Curych). Ve své prezentaci představil důvody, proč se Švýcarsko na přelomu 19. a 20. století stalo velmi oblíbenou destinací pro majetné všech evropských. Wolff postuloval tezi, že pro nárůst popularity nebyly rozhodující kvality přírodních scenérií nacházející se také v sousedních alpských zemích, ale obraz Švýcarska stylizovaný do podoby krajiny prospěšné zdraví. V propagaci a utváření mediálního obrazu Švýcarské přírody byly akcentovány zejména čtyři rozměry – přírodní, morální, politická a hygienická čistota. Celé Švýcarsko se stalo v mediální diskurzu křišťálovou horou plnou živoucí přírodní síly a motivy vyjadřující zmíněné vlastnosti prostředí byly neustále stereotypně opakujícím se tématem reklamních plakátů, karikatur a později i filmových materiálů.

Večerní přednášky byly prezentovány ve velkém sále kongresového centra za přítomnosti laické veřejnosti. Elke Hammer Luža (Štýrský Hradec) představila komparativní analýzu historie štýrských lázeňských středisek v období *biedermeieru*. Postulovala tezi, že díky geografické odlehlosti nemohly lokality situované ve Štýrsku získat popularitu a tak i když díky zavádění železniční infrastruktury v druhé polovině 19. století docházelo ke zlepšování jejich dostupnosti, nikdy již lázně situované v této oblasti nedosáhly věhlasu konkurenčních lázeňských středisek a staly se místem koncentrace zájemců z řad nižší šlechty a vyšší střední třídy.

Klaus Bergdolt (Kolín nad Rýnem) věnoval pozornost konceptualizaci pojmu zdraví z hlediska historických, filozofických a ekonomických aspektů. Široký záběr přednášky umožnil zajímavý přehled o vývoji významu zdraví a nemocí v okruhu euro-atlantické civilizace. Historický vývoj tohoto pojmu byl zpočátku závislý na externích faktorech emanujících do lidského života, ať už tak chápeme zásahy božstev antického pantheonu či křesťanského demiurga. V pozdějších dobách se v souvislosti se zdravím rozvinul koncept mikrokosmu odpovídajícího vnějším silám. Nicméně s nástupem osvícenské společnosti se zdraví začalo stávat faktorem subjektivní recepce individuálních dispozic. Pro Johanna Wolfganga Goetha se tak zcela v duchu ekonomizace života stalo zdraví základní podmínkou pro možnost věnovat se práci a realizovat tak své poslání (viz Lutherovo pojetí *Beruf* v interpretaci Maxe Webera). V současnosti pak chápe většina teoretiků zdraví jako faktor umožňující zastávat ve společnosti sociální role, k nimž se jejich reprezentanti hlásí.

Třetí sekci, věnovanou dějinám lázní ve 20. století a politickým konotacím spojeným s lázněmi, zahájila turecká badatelka Arin Namal (Istanbul). Představila historická fakta z období pobytu Mustafy Kemala Atatürka v Karlových Varech. Atatürk zvolil Karlovy Vary na doléčení problémů spojených s patologií ledvin a své dojmy zaznamenal ve francouzsky psaném deníku o 158 stranách, jež dosud pro svou intimní povahu nebyl zveřejněn. Sociální život v západočeském lázeňském městě na tureckého politika silně zapůso-

bil, stejně jako úroveň poskytované péče. Karlovy Vary se proto později pro Atatürka staly inspirací pro aktivní podporu rozvoje termálních a minerálních lázní v Turecku, což se projevovalo i v rámci zákonných zdravotních předpisů nově vzniklého státu.

Marta Jusztin (Budapešť) zdůraznila zvláštní úlohu lázeňství v rozvoji meziválečné infrastruktury v Budapešti. V hlavním městě Maďarska se křížily zájmy celé řady skupin podnikatelů a politiků. Velká část obecní samosprávy, obchodníků a profesních organizací cestovního ruchu prosazovala koncept vytvořit z Budapeště typické lázeňské město s mezinárodním věhlasem. V Budapešti byly pro daný plán k dispozici veškeré prostředky, včetně bohaté historické tradice a přírodních zdrojů termálních vod. Nicméně plán, který měl přinést zejména ekonomický profit nemohl být plně realizován, neboť se v případě města Budapeště prolínala do rozvoje infrastruktury celá řada dalších účelů, pro něž byl urbanismus města utvářen, včetně sídelního centra státu, koncentrování průmyslové výroby, etc. Lázeňství tak narazilo na potřeby stálých obyvatel města, které znemožnily dotvořit idealizovaný prostor lázeňského luxusu a zdraví prospěšného prostředí.

Alexander Friedman (Heidelberg) ve svém příspěvku názorně demonstroval prolínání vlivu politických změn na vývoj lázní v oblasti východního Pruska od 19. století do současnosti. Svou pozornost soustředil především na historii přímořského lázeňského letoviska Zelenogradsk u Kaliningradu. Ze sezónního centra šlechty a majetné buržoazie, jež se zde nalézalo v 19. století, se v důsledku sovětizace regionu po druhé světové válce stalo centrum „lidové rekreace“, etablované však do značné míry také jako prestižní centrum pro špičky stranické a průmyslové honorace, případně reprezentanty vybraných zástupců pracujících.

Poslední sekce sjednocovala příspěvky pojednávající vodu jako léčebný nástroj v obo-ru psychiatrie a lékařské praxe. Maria Heidegger (Innsbruck) zde prezentovala výzkum psychiatrických zdravotních záznamů pacientů Zemského ústavu pro choromyslné v Hall v Tyrolsku mezi lety 1830 a 1850. Formou analýzy zdravotních statistik, lékařských záznamů a novinových článků se snažila badatelka přispět ke komparaci režimu „normálních“ léčebných lázní využívajících vodní procedury a azylů pro lunatiky. Ve sledovaném období se setkaly se značnou popularitou při léčbě šilenství hydropatické postupy užívané Vincenzem Priessnitzem při léčbě v lázních Gräfenberg. Z tohoto důvodu docházelo do značné míry k prostupování léčebného prostoru běžných lázní a azylů, které byly v této době zřizovány v místech či bezprostřední blízkosti vodoléčebných lázní (např. Heinrichsbad ve Švýcarsku).

Elizabeth Dietrich Daum (Innsbruck) navázala na dané téma biografickými sondami konkrétních pacientů léčených vodoléčebnými procedurami v 19. a první polovině 20. století. Autorka sledovala terapeutické aplikace hydropatických procedur v Hall v Tyrolsku; četnost indikace a využívání během terapie, způsob realizace a jejich dopad na

osoby pacientů. Pro tuto dobu je příznačné, že aplikování léčby vodou nebylo zamýšleno pouze pro své léčebné dopady, ale i jako kázeňský prostředek pro uklidňování pacientů. Léčba spočívající v dlouhotrvajících koupelích a mnohdy i osm hodin trvajících zábalech pacienti často fixovala a způsobovala individuální izolaci na lůžku, přesto statisticky vykazovala značnou úspěšnost a osoby opouštějící ústav v drtivé většině případů subjektivně vykazovaly úplné vyléčení z duševní choroby, či alespoň zlepšení stavu.

Na závěr dostala pro shrnutí celé konference prostor Sabine Veits-Falk (Salzburg), která vytyčila základní oblasti výzkumu, jimž je v souvislosti s dějinami lázní a lázeňství věnována pozornost. Tematická diferenciacie shrnuje základní směry bádání, jež by mohly být inspirací i pro českou historiografii. Z tohoto důvodu si dovoluji uvést kompletní výčet sfér bádání.

Zásadním problémem, který dosud nebyl v historiografii zcela objasněn, je složení cílového publika jednotlivých lázeňských lokalit, tedy sociální, stavovské i pohlavní zastoupení mezi návštěvníky lázní. Neobjasněny jsou dosud rovněž strategie diferenciacie a specializace lázeňských lokalit, jak z hlediska důvodů vedoucích k odlišným způsobům vývoje lázní, tak i strategiím sebe prezentace. S daným problémem souvisí i hierarchizace lázeňských středisek – dosud nebyla přesně identifikována prestiž přiřkládaná jednotlivým střediskům s mezinárodním věhlasem a způsoby jejich soutěže o klientelu. Větší pozornost již byla věnována terapeutickému potencionálu pobytu v lázních, nicméně bádání v českých zemích dosud nenabýlo jasnějších obrysů, zejména v ohledu rozpoznání významu a místa balneologických terapií v hierarchii spektra léčebných přístupů.

S léčbou úzce souvisí problém disciplinace návštěvníků lázní, utváření infrastruktury a strategie zapojování lázeňského personálu do procesu léčby. Nezbytnou součástí historie lázeňství bude výzkum evidenčních pramenů, které v kombinaci s ego-dokumenty mohou přispět k objasnění recepce lázeňského prostoru a terapie z pohledu pacientů. Lázně lze však také zkoumat jako specifický prostor, v jehož rámci platí odlišná pravidla sociální komunikace a míra uplatňování genderových stereotypů, ale i prosazování sociálních fenoménů souvisejících s nacionalizací a rozvojem projevů antisemitismu v lázních. Prostor lázní lze také zkoumat z hlediska míry exkluze/inkluze osob pobývajících v dané lokalitě či vztahu osob pobývajících v ohraničeném místě k vnějšímu světu mimo lázně. Některá z těchto témat bude zahrnovat monotematické číslo časopisu *Virus*, v němž budou zveřejněny vybrané příspěvky z pořádané konference.

VELKOVÁ, Alice, Schuld und Strafe. Von Frauen begangene Morde in den böhmischen Ländern in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, München 2012, ISBN 978-3-89975-710-1.

Kniha Alice Velkové je výsledkem rozsáhlého badatelského výzkumu, který byl podpořen Grantovou agenturou České Republiky. V podmínkách české historiografie se jedná o unikátní dílo zabývající se kriminalitou v druhé polovině 19. století. Autorka se zaměřuje na problematiku vražd páchaných ženami. Kniha je rozdělena do několika částí. V první části se Alice Velková zabývá otázkou proměny kriminality od tereziánských reforem do konce 19. století. Důležité je především shrnutí změn, ke kterým v rámci sledované doby došlo v soudnictví a zákonodárství. Na základě statistických údajů autorka analyzuje objem kriminality v jednotlivých zemích Předlitavska, porovnává počet vyšetřovaných případů s počtem odsouzených a osvobozených. Rovněž se zabývá rozložením jednotlivých trestných činů. Táže se na sociální zázemí a věk pachatelů trestné činnosti a analyzuje, zda se ze strany pachatelů jednalo o opakovaný čin či první porušení zákona. Autorka sleduje postupný nárůst kriminality v rámci Předlitavska a proměnu v počtu odsouzených a osvobozených. Nárůst počtu souzených je zdůvodněn zlepšením vyšetřovacích metod. V ohnisku zájmu zůstává trest smrti. Autorka ukazuje, za jaké činy byl trest smrti udělován a skutečně vykonán. Dochází k závěru, že během sledovaného období se změnil názor na využívání absolutního trestu. Proměna se odehrála nikoliv na legislativní úrovni, nýbrž ve skutečném vykonání trestu.

Druhá část knihy je zaměřena již na zkoumanou problematiku vražd páchaných ženami. Autorka upozorňuje na rozdílné posuzování infanticidia (vražda novorozence) a vražd starších dětí, přičemž pozornost soustřeďuje na vraždy starších dětí. Táže se, za jakých okolností sahaly ženy na život dítěte, analyzuje, zda se na zločinu někdo podílel, případně, zda ho mohla spáchat i jiná osoba než matka. Příčiny vraždy rozděluje do dvou skupin, které blíže analyzuje, a to na vraždy spáchané ze zoufalství a z bezvýhodné situace a vraždy z nenávisti a jako pomsty vůči dítěti. Autorka se v této části zabývá věkem zavražděných dětí, porovnává počet obžalovaných žen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Nezapomíná ani na pachatelky činu. Za pomoci analýzy sociálního prostředí odkrývá možné příčiny pro vraždu vlastního dítěte. Zajímavá je pasáž věnovaná reflexi činu samotnými pachatelkami. Autorka rovněž analyzuje výši udělených trestů, rozebírá okolnosti, které mohly být polehčující či přitěžující pro konečné rozhodnutí soudu. Podrobně je rovněž analyzována vražda životního partnera či partnerky, její příčiny a okolnosti, i v tomto případě nalezneme pasáž věnující se reflexi činu. Autorka se v této části podrobněji zabývá vraždou, která byla spáchána roku 1883, jejíž obětí se stala Kateřina Nenadá-

lová. Sleduje okolnosti činu, průběh vyšetřování a vývoj případu po vynesení rozsudku. Pomocí konkrétního případu je osvětlena soudní praxe a vliv veřejného mínění na konečný rozsudek.

Poslední oddíl knihy je věnován genderovým aspektům zločinu, zde autorka vychází z předchozí rozsáhlé analýzy pramenů. Hlavní otázkou je, zda soudy přihlížely k sociálnímu postavení a pohlaví pachatele. I v tomto hledisku lze podle autorky sledovat určitou proměnu.

Knihy Alice Velkové je cenným a bohužel zatím ojedinělým příspěvkem k vývoji kriminality a jejího trestání v „dlouhém 19. století“. Autorka provedla pečlivou rešerši pramenů, zároveň upozorňuje i na limity související s nedostatkem pramenů pro 20. léta 19. století. Domnívám se, že se autorka s tímto problémem dobře vyrovnala. Kniha je bohužel českému publiku hůře dostupná, především kvůli vydání u německého nakladatelství. Českému čtenáři může četbu komplikovat fakt, že kniha byla vydána v německém jazyce. Tato skutečnost není nicméně na škodu, protože překladatelka myslela na českého čtenáře. V knize se tak nenachází komplikovaná větná skladba, kterou známe z německé odborné literatury.

Martina Halířová